

Augustinus, kerkvader tussen de oude en de nieuwe tijd

door

Ds. J. Schipper

Augustinus, kerkvader tussen de oude en de nieuwe tijd door ds. J. Schipper werd in vier delen gepubliceerd in *De Saambinder* op 3, 10, 17 en 24 oktober 2002. Dit bestand is fotografisch overgenomen van de genoemde uitgaven (Digibron) en waar nodig gecorrigeerd.

© 2024 – NordPublisher
NUR 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij digitaal, elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever: info@nordpublisher.nl.

Inleiding

De bekende kerkvader Augustinus (354-430) is wel eens genoemd 'een bekeerling op het keerpunt der tijden'. De tijd waarin hij leefde, was een roerige tijd, waarin ingrijpende veranderingen plaatsvonden. Op staatkundig terrein was er de splitsing van het Romeinse keizerrijk in een westelijk en een oostelijk deel (395). Voor de kerk had dit ook grote gevolgen wat het gebruik van de taal betreft; in het Westen kreeg het Latijn de overhand, in het Oosten het Grieks. Zeer ingrijpend was ook de volksverhuizing in die dagen. Van alle kanten stroomden de Germanen het oude keizerrijk binnen. En in cultureel opzicht betekende deze tijd het einde van de antieke cultuur. Augustinus is dus als het ware een brug geweest tussen de oude en de nieuwe tijd, tussen de antieke en de middeleeuwse beschaving. Hij was de laatste kerkvader van wat we de 'Oude Kerk' noemen en stond zo aan het begin van een nieuwe periode, de Middeleeuwen.

In enkele artikelen willen we weer eens aandacht vragen voor leven en werk van deze man, die in de kerkgeschiedenis en in de theologie in het algemeen zulke belangrijke sporen heeft nagelaten. We doen dat in het bijzonder voor onze jongeren, opdat ze mogen zien op welk een wonderlijke wijze de Heere zorgdraagt voor Zijn Kerk door alle eeuwen heen. Ondanks alle zonden en afmakingen aan de zijde van de mens plant de Heere Zijn Woord voort van geslacht tot geslacht: "Het welbehagen des HEEREN zal door Zijn hand gelukkig voortgaan" (Jes.53:10c).

Zo zien we dat in tijden van grote duisternis voor de Kerk de Heere steeds weer predikers doet opstaan die middelijkerwijs zorgen voor een terugkeer tot de Waarheid en tot een verdere verbreiding daarvan. Wij denken dan in het bijzonder aan de Reformatie en de Nadere Reformatie, aan het Reveil en de Afscheiding. Zo gaf de

Heere in tijden van grote verwarring mensen met genade en wijsheid. Wat is het dan waar: "God zal Zijn waarheid nimmer krenken, maar eeuwig Zijn verbond gedenken". Ook Augustinus is in zijn tijd een middel geweest in Gods hand om de Waarheid vast te houden. In het bijzonder geldt dat voor de Kerk van het Westen.

Afkomst

Augustinus is geboren en opgegroeid aan de rand van de Afrikaanse woestijn, in Numidië of ook wel Numidia. Dat was vroeger een koninkrijk in Noord-Afrika, het huidige Algerije. De moedertaal van de in 354 geboren Aurelius Augustinus was het Punisch, de taal van de Phoeniciërs. Dezen hadden zich reeds in de negende eeuw vóór Christus vanuit Tyrus in deze landstreek gevestigd. In de zevende eeuw is het gebied door het binnendringen van de Arabieren aan de Islam vervallen, maar vóór die tijd heeft eeuwenlang het hart van de christelijke Kerk daar geklopt. Het gebied leek in een uithoek te liggen, maar het was voor de christelijke cultuur het middelpunt. Daar ook is de Bijbel voor 't eerst in het Latijn vertaald en daar werd, onder Gods leiding, de Kerk behoed voor de felste dwalingen van ketterij. En zo is dus Noord-Afrika voor de gehele latere ontwikkeling van de Europese beschaving van het hoogste belang geweest. Welnu, in dat gebied (in de plaats Thagaste) werd Augustinus geboren.

De moeder van Augustinus, de welbekend geworden Monica, was een uiterst vrome vrouw, in de goede zin des woords. Als we de *Belijdenissen* van Augustinus lezen, kunnen we constateren, dat ze naar voren komt als het toonbeeld van de waardige huisvrouw. Echter, de vader van Augustinus, Patricius, moet zo ongeveer het tegendeel van Monica geweest zijn. Hij was een heiden en met de huwelijkse trouw nam hij het niet zo nauw. Van een bepaald

geloof blijkt niets bij hem. Wel ontving hij nog kort voor zijn sterven de doop en ging hij officieel over tot het katholieke geloof. Maar Augustinus zelf heeft aan die overgang weinig belang gehecht. Patricius is zeer waarschijnlijk niet tot het christendom overgegaan uit innerlijke overtuiging, maar meer om zich te verzekeren van de zalige onsterfelijkheid. Augustinus schrijft over zijn vader in zijn *Belijdenissen* niet zo positief. Als Augustinus uit Madaura teruggehaald wordt, waar hij verbleef om grammatica en retorica te studeren, en er geld bijeengebracht wordt voor een langduriger verblijf in Carthago, zegt hij: "Ja, wie was er toen niet vol lof voor hem, mijn vader, omdat hij boven zijn draagkracht alles aan zijn zoon ten koste legde wat deze voor zijn studie nodig had, zelfs al ging hij daarvoor ver van huis? Tal van stadgenoten immers, die veel welgestelder waren, maakten zich bepaald niet zulke zorgen voor hun kinderen. Met dat al had diezelfde vader er geen belangstelling voor, hoe ik voor U opgroeide of hoe kuis ik was: zijn enige zorg was, dat ik mij fraai wist uit te drukken, of liever: mij aan Uw zorgen wist te ontrukken, mijn God, Die alleen de ware en goede Meester zijt van Uw akker, mijn hart".

Patricius was een man, die dat wat hijzelf niet bereiken kon, op zijn zoon projecteerde. Hij was erop gebrand dat zijn intelligente zoon carrière zou maken. Maar Monica had meer aandacht voor geestelijke zaken. Op een zeker moment stapte ze naar de bisschop om zich over de gedragingen van haar zoon te beklagen. Toen sprak die bisschop de legendarische woorden: "Een kind van zulke tranen kan niet verloren gaan". Tranen dus! Niet 'gebeden', zoals de overlevering wil. En ook: zulke tranen; niet: zovéél tranen, zoals het weleens verkeerd wordt geciteerd. Wat niet wegneemt, dat Monica zeer veel gebeden had liggen aan Gods genadetroon voor haar zoon. Gebeden, uitgesproken onder tranen! Al met al

zouden we het gezin, waaruit Augustinus voortkwam, een afspiegeling kunnen noemen van die tijd: een worsteling van het christendom, dat staatsgodsdienst was geworden, met de nog zeer invloedrijke overblijfselen van een heidens verleden.

Drie periodes

Augustinus werd dus uit een zeer ongelijk ouderpaar geboren op 13 november 354. Hij was zeer klein van postuur en tener van lichaamsbouw. Sterk was hij niet; zijn lichaam had al gauw te kampen met ziektes. Zijn moeder Monica voedde hem christelijk op, maar haar intelligente zoon kon nergens rust vinden. Wellicht werd dit mede ingegeven door de tegenstelling tussen zijn vader en moeder.

Het leven van Augustinus wordt wel eens ingedeeld in drie periodes. De eerste periode (354-386) wordt dan wel genoemd de periode vóór zijn bekering. Die kenmerkte zich door grote onrust. Augustinus kreeg onderwijs in de klassieke letteren en werd later leraar in de retorica (welsprekendheid) in Carthago, een beroemde handelsstad in Noord-Afrika aan de baai van Tunis. Over die eerste periode tot en met zijn bekering is veel te lezen in zijn boeiende *Confessiones (Belijdenissen)*, die gereedgekomen zijn kort vóór het jaar 400.

Zoektocht

Voordat Augustinus leraar werd in de welsprekendheid, studeerde hij in hetzelfde Carthago, een wereldse stad in die dagen, op de hogeschool der welsprekendheid. De retorica was toen een wetenschap die in hoog aanzien stond. Hier komt het innerlijk verval van de Romeinse cultuur (de Romeinen hadden in de tweede eeuw aldaar de macht verkregen) schrijnend aan het licht: het

hoogste opvoedingsideaal was, dat men zich stilistisch schoon kon uitdrukken en dat men hele stukken uit het hoofd kon citeren van werken van klassieke schrijvers. Het ging dus meer om de vorm dan om de inhoud.

Augustinus heeft zich daar in Carthago niet alleen gestort op de studie, maar ook op de liefde met het daarbij passende theaterbezoek, e.d. In Carthago waren daartoe genoeg mogelijkheden. De christelijke opvoeding van de jonge Augustinus blijkt op dat moment niet meer dan een vernisje te zijn.

Hij vond al snel een meisje (Melania), dat hem geheel wilde toebehoren. Zij zou Augustinus trouw blijven tot aan het begin van zijn bekering. Al op 18-jarige leeftijd werd Augustinus vader van een zoon, Adeodatus (dat is: door God gegeven), die later met hem gedoopt werd en enige jaren daarna overleed. Intussen bleef Augustinus daar in Carthago zoeken naar waarheid en wijsheid, waarin en waarbij hij wat rust zou kunnen vinden. De eerste stoot tot diepere bezinning ontving hij, toen hij negentien jaar was. Hij las toen van Cicero het geschrift *Hortensius*, dat handelde over de Griekse wijsbegeerte. Daarna trachtte hij vele jarenlang de waarheid te vinden d.m.v. de filosofie. Na het lezen van het werk van Cicero had hij overigens nog wel een begin gemaakt met het lezen van de Bijbel, maar hij was teleurgesteld in de wijze waarop de taal gehanteerd werd. Het was hem niet literair genoeg. Daarom had hij de Bijbel maar weer terzijde gelegd. En toch zou hij de waarheid niet vinden in de filosofie. Het zou het Woord van God zijn, dat hem licht gaf over de dingen van leven en dood. Maar voordat het zo ver was, zou hij zich nog (negen jaar lang) storten in de filosofie van het Manicheïsme. Dat was een in die dagen wijdverbreide leer, die zich overigens ook beriep op Christus. Voor de aanhangers was het echter voldoende, dat ze de leer geloofden: een

doorenmenging van vele heidense en enkele christelijke gedachten. In hun 'geloof' stond het redeneren voorop. Als het in artikel 12 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis gaat over de 'schepping aller dingen' wordt de dwaling der Manicheeën nog genoemd: 'die zeggen dat de duivelen hun oorsprong uit zichzelf hebben, zijnde uit hun eigen natuur kwaad, zonder dat zij verdorven zijn geworden'.

In het eerste deel van *De Kerk van alle tijden* (de kerkgeschiedenis van dr. L. Praamsma) wordt over deze periode o.a. het volgende opgemerkt: "Augustinus, die in deze groep altijd hoorder was gebleven en nimmer opklom tot de klasse van de volmaakten, was nooit ten volle bevredigd door dit vrij primitieve rationalisme, zo het al die naam verdient: hij vermoedde dat er toch meer in - en misschien achter - zat; maar hij achtte deze beweging superieur in vergelijking met het kinderlijke kerkgeloof, en in deze tijd al bleek het magnetisme van zijn persoonlijkheid: een kring van jonge vrienden die hij om zich heen verzamelde, werd door hem gecharmeerd voor het Manicheïsme".

Naar Rome

Een nieuwe wending in het leven van Augustinus was het plotseling overlijden van een dierbare vriend, Splendius. Hij werd zich sterk bewust van de vergankelijkheid van alles wat menselijk is en wat in dit leven waarde heeft. De Manicheese wijsheid bood hem daarbij geen steun. Augustinus voelde zich op zichzelf aangewezen, maar vond in zichzelf geen raad. Weer stortte hij zich in zijn werkzaamheden in Carthago, waar hij een school voor welsprekendheid oprichtte.

Zijn moeder Monica had zich intussen bij hem gevoegd. Zij mocht geloven dat haar zoon eens aan haar zijde zou staan en daarom

wenste zij hem ook niet meer alleen te laten. Ze wilde deelgenoot zijn van die verkregen belofte. Ze was maar gedurig bezig de troon der genade aan te lopen met de bede of de bekering van haar zoon zich spoedig zou voltrekken. En dat zou ook gebeuren, maar op Gods tijd. De belofte wordt vervuld door de onmogelijkheid heen. Omdat het Augustinus als leraar welsprekendheid niet erg voor de wind ging, reisde hij in 383 uit Afrika naar Rome. In de *Belijdenissen* schrijft hij daarover o.a.: "Gij zijt dan zo met mij te werk gegaan, dat het voor mij aantrekkelijk werd naar Rome te verhuizen en dat ik liever daar het onderwijs wilde gaan geven dat ik in Carthago gaf. Hoe ik daartoe gebracht werd, zal ik niet nalaten U te belijden, want ook in die gebeurtenissen moeten Uw diepe verborgenheden en Uw nooit aflatende barmhartigheid tegenover ons bedacht en geprezen worden. De reden waarom ik naar Rome wilde was niet, dat mij door de vrienden die mij daartoe riedden grotere verdiensten en een groter aanzien in uitzicht werden gesteld - ofschoon ook die dingen toentertijd mijn geest beïnvloedden - maar de voornaamste, vrijwel enige beweegreden was deze, dat ik maar hoorde, hoe de jongelieden zich daar bij de studie rustiger gedragen en onder een beter geregelde schooltucht staan, zodat ze niet links en rechts brutaal binnendringen in de school van iemand die hun leraar niet is, en er zelfs helemaal niet toegelaten worden, als de leraar het niet goedkeurt. In Carthago daarentegen lijdten de scholieren aan een walgelijke, niets ontziende bandeloosheid: onbeschaamd stormen ze naar binnen en met bijna dolzinnige driestheid verstoren ze de orde die een leraar zijn leerlingen heeft opgelegd om hen vorderingen te laten maken". Waarschijnlijk wilde Augustinus met deze vlucht naar Rome ook een nieuw leven beginnen en wellicht probeerde hij hierdoor vandaan te komen onder het juk van zijn al maar met haar geloof op

hem toedringende moeder. Ongeveer 29 jaar was Augustinus, toen hij, berooid en ziek, te Rome aankwam. Maar daar moet hij ondervinden, dat de studenten niet veel schappelijker zijn dan in Carthago. Ze 'vergeten' bijvoorbeeld hun leergeld te betalen. En zo reist hij al in 384 naar Milaan.

Naar Milaan

In Milaan wilde men Augustinus graag hebben als tegenwicht voor de invloedrijke kanselredenaar Ambrosius, de bisschop van Milaan. Een bisschop was in die tijd het hoofd van een plaatselijke kerk. Augustinus ontkwam door zijn aanstelling in Milaan aan de armoede, maar zijn moeder Monica raakte hij door zijn vlucht niet kwijt. Monica waagde de overtocht, volbracht de reis en voegde zich weer bij haar zoon. Ook de vrouw en de zoon van Augustinus waren in Milaan bij hem.

En Augustinus, die inmiddels alleen nog maar in naam Manicheeër was, bleef zoeken naar waarheid en zekerheid. De academici of sceptici deden hem in die tijd betwijfelen, dat men de waarheid te weten zou kunnen komen. De aanhangers van de filosofie van Plato verlostten hem wel weer van die twijfel, maar doorslaggevend voor hem zou toch worden de indruk die Ambrosius op hem maakte. Augustinus ging zijn preken beluisteren. Aanvankelijk deed hij dat om de vorm ervan. Ambrosius had namelijk grote oratorische gaven. Maar later zou ook de inhoud van die preken hem gaan aanspreken.

In de periode te Milaan stuurde Augustinus de moeder van zijn zoon terug naar Afrika. Een wettig huwelijk met haar was kennelijk niet mogelijk vanwege het standsverschil. In de *Belijdenissen* is daarover te lezen: "Intussen vermenigvuldigden zich mijn zonden. De vrouw met wie ik samenleefde was van mijn zijde weggerukt,

omdat ze als een beletsel gold voor een huwelijk en op de plek waar mijn hart aan haar had gehangen, was het stukgetrokken en verwond en bleef het maar bloeden. Zij was naar Afrika teruggekeerd en had U beloofd geen andere man meer te zullen kennen. De natuurlijke zoon die ik van haar had, was bij mij gebleven".

Bekering

Van beslissende betekenis voor de bekering van Augustinus zijn middelijkerwijs geworden de preken van Ambrosius. Zij hebben zijn laatste innerlijke verzet ondermijnd en ten slotte gebroken. De laatste (vooral intellectuele) wapens werden hem uit handen geslagen. Voordat Augustinus echter definitief overstapt naar het christendom, maakt hij veel strijd door. De Heere maakt plaats voor Zijn eigen werk.

Hij bestudeert in deze periode vooral intensief de brieven van Paulus en die maken grote indruk op hem. De definitieve breuk valt in het jaar 386. Op zekere dag vertoeft hij in zijn tuin in grote vertwijfeling en dan beschrijft hij in zijn *Belijdenissen*: "En Gij, Heere, hoe lang nog? Hoe lang nog, Heere, zult Gij steeds maar vertoornd zijn? Wees onze oude ongerechtigheden niet indachtig! Want door die oude ongerechtigheden - dat merkte ik - werd ik vastgehouden. En ik stiet maar klaaglijke woorden uit: hoe lang nog, hoe lang nog, dat 'morgen' en weer 'morgen'? Waarom niet meteen? Waarom niet op dit moment een eind aan mijn verfoeilijkheid? Dat zei ik maar en ik schreide maar in bittere vermorzeling van mijn hart. En ineens, daar hoor ik een stem uit een naburig huis, een stem die zingende zei en steeds weer herhaalde, een stem als van een jongetje of van een meisje, ik weet het niet: 'Neem en lees! Neem en lees!' En meteen veranderde mijn gezicht en begon ik ingespannen na te denken of kinderen bij één of ander spelletje iets

van dien aard zingen; het wilde me niet te binnen schieten dat ik het ooit ergens had gehoord. Toen bedwong ik de heftige stroom van mijn tranen en stond op: de enige verklaring die ik kon geven was deze, dat ik van Godswege bevel kreeg om het boek te openen en de eerste passage waar mijn oog op viel te lezen".

En wat las Augustinus? Het waren de woorden van de apostel: "Laat ons, als in den dag, eerlijk wandelen, niet in brasserijen en dronkenschappen, niet in slaapkamers en ontuchtigheden, niet in twist en nijdigheid; maar doet aan den Heere Jezus Christus, en verzorgt het vlees niet tot begeerlijkheden" (Rom. 13:13-14). De Heere sprak. Het Woord mocht toegepast worden. De duisternis van zijn weifelen en twijfelen week. Een zoete vrede mocht in zijn hart neerdalen. Het is de beslissende wending geweest in het leven van Augustinus.

Tweede periode

Augustinus wil nu een geheel nieuw leven beginnen. Hij legt zijn ambt als leraar der welsprekendheid in Milaan neer en hij trekt zich dan met zijn moeder en met enkele leerlingen en vrienden op het landgoed van één van zijn vrienden terug, gelegen te Cassiacum. Hij wilde zich in feite afzonderen van de wereld, waarbij hem het voorbeeld van de kluizenaar Antonius voor ogen stond. Hij besloot ook ongehuwd te blijven.

En dan volgt zijn tweede periode: die van zijn afgezonderde, beschouwende leven (386-391). Op Pasen 387 (hij is dan 33 jaar) doopte Ambrosius hem. Ook zijn begaafde 16-jarige zoon en zijn vriend Alypius werden toen gedoopt. Op dat moment bestaat er voor Augustinus geen zoeken meer en geen twijfel meer. Hij heeft iets ervaren van het woord van Christus: "Komt herwaarts tot Mij, allen die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven" (Matth.

11:28). Maar ook datgene wat hijzelf schreef op de eerste bladzijde van zijn *Belijdenissen*: "En rusteloos blijft ons hart totdat het zijn rust vindt in u".

Het is te begrijpen, dat dit alles voor moeder Monica zeer verheugend geweest is. Na de doop van Augustinus besluiten ze om via Rome naar Afrika terug te keren. Maar plotseling wordt Monica dan ziek en ze sterft kort daarna in de havenplaats Ostia. Het is diep verankerd in de herinnering van Augustinus gebleven, mede door een gesprek over de eeuwigheid met zijn moeder, kort voor haar dood. Ook de *Belijdenissen* getuigen van haar sterven: "Zo is dan op de negende dag van haar ziekte, in het zesenvijftigste jaar van haar en in het drieëndertigste jaar van mijn leven die godvruchtige en vrome ziel van haar lichaam gescheiden. Ik drukte haar de ogen toe en in mijn binnenste stuwde zich een mateloos grote droefheid op, die in tranen dreigde over te stromen. Maar onverwijld zogen, op een vinnig bevel van mijn geest, de ogen hun waterwei weer op, tot droogwordens toe; en bij die worsteling was ik er bitter slecht aan toe. Op dat ogenblik echter - zij had juist de laatste adem uitgeblazen - begon de kleine Adeodatus klagende kreten uit te stoten; hij werd door ons allen tot bedaren gebracht en zweeg toen. Op die manier werd ook iets kinderlijks bij mijzelf, dat in tranen dreigde uit te breken, door de stem van de man, de stem van het hart, bedwongen en tot zwijgen gebracht. Wij vonden het namelijk ook niet gepast bij dat sterfbed onze deelneming te tonen door schreiende klachten en gejammer, omdat daarmee doorgaans droefheid tot uiting wordt gebracht over een zekere deerniswekkendheid van degenen die sterven of over hun veronderstelde algehele vernietiging. Mijn moeders sterven was echter niet deerniswekkend en zij stierf ook niet algeheel. Dat was onze overtuiging, gewaarborgd door haar levenswandel en berustend

op een niet gefantaseerd geloof en stellige argumenten van de rede".

Door het overlijden van Monica wordt het plan om naar het vaderland terug te keren niet uitgevoerd. Ongeveer een jaar is Augustinus nog in de nabijheid van het stoffelijk overschot van zijn moeder gebleven. Pas in 388 is hij in Thagaste teruggekeerd, waar hij al zijn bezittingen verkocht en waar hij zich terugtrok met zijn vrienden in een kloostergemeenschap. Hij hoopte daarmee zijn levensdoel gevonden te hebben. Door ijverige studie wist hij zich zeer snel te bekwamen in de christelijke leer. Hij wordt zelfs een meester in de dogmatiek. Zo zeer zelfs dat zijn roem tot in de verste uithoeken van Romeins Afrika doordringt. Hij wordt dan ook tegen zijn wil geroepen tot geestelijke dienst in de wereld. De Heere wenste hem niet langer in een klooster, maar als een zoutend zout en een lichtend licht in de gemeenschap. Het is de christelijke gemeente van Hippo Regius, een kleine stad aan de Afrikaanse kust, die hem als zielenherder beroept. In 391 laat Augustinus zich, niet zonder enige schroom en tegenzin, tot priester wijden. Hij deed het namelijk met grote vrees voor de gevolgen van zijn terugkeer in de publieke wereld, hoewel hij terugkeerde als geestelijke. En daarmee komen we aan zijn derde en laatste periode (391-430): die van zijn pastoraat in de wereld.

Derde periode

In 396 werd Augustinus bisschop van Hippo Regius na het overlijden van de daar zetelende bisschop Valerius. Kennelijk heeft hij in die jaren de gedachte aan kloosterlijk samenleven nog niet losgelaten, want nu hij de kans daartoe krijgt, verzamelt hij de onder hem dienende priesters tot een gesloten gemeenschap. Uiterlijk worden ze gekenmerkt door dezelfde kleding en ze leven naar

door Augustinus zelf opgestelde regels. In dit klooster worden ook geestelijken opgeleid en zo heeft Augustinus in zijn verdere leven het actieve werk in de wereld als pastor met het beschouwende leven in de kloostergemeenschap gecombineerd. Augustinus begreep inmiddels heel goed, dat de Heere Zijn volk niet apart wil zien in een klooster. Ze zijn in de wereld, maar niet van de wereld. Augustinus schrijft aan het einde van het tiende boek van de *Belijdenissen*: "Verlagen om mijn zonden en om de zware last van mijn ellende had ik in mijn hart de gedachte opgevat en het plan overwogen de vlucht te nemen naar de eenzaamheid. Gij hebt mij echter tegengehouden en Gij hebt mij moed ingesproken door te zeggen: En Hij is voor allen gestorven, opdat degenen die leven, niet meer zichzelf zouden leven, maar Dien, Die voor hen gestorven en opgewekt is. Welnu, Heere, ik werp mijn zorg op U, opdat ik mag leven, en ik zal de wonderen van Uw wet beschouwen. Gij kent mijn onwetendheid en mijn zwakheid: onderricht mij en genees mij! Uw eengeboren Zoon, in Wie al de schatten van de wijsheid en de wetenschap verborgen zijn, heeft mij vrijgekocht met Zijn bloed. Laat de hovaardigen mij niet smalen, want mijn gedachte staat op mijn losprijs, en ik eet en drink die, en ik deel die uit, en ik, arme, ik verlang ermee verzadigd te worden te midden van hen die eten en verzadigd worden. En zij zullen de Heere prijzen, degenen die Hem zoeken!"

In deze zo belangrijke periode van ongeveer veertig jaar trad Augustinus zeer op de voorgrond als prediker en als leider en leraar van de kerk, vooral toen die kerk geconfronteerd werd met diverse geestelijke stromingen, zowel binnen als buiten de kerk. We kunnen daarbij denken aan het Manicheïsme, waartoe Augustinus zelf behoord had, maar ook het Donatisme en het Pelagianisme. Het ging in die strijd vooral om de vraag of de menselijke vrijheid

of de goddelijke genade de weg bereidde naar de zaligheid. Het standpunt van Augustinus was duidelijk. Hij had de genade zelf aan den lijve ervaren en zo is hij voor de Kerk ook geworden de 'leeraar der genade'.

Donatisme

De in de tijd van Augustinus voorkomende donatisten zijn genoemd naar de bisschop van Carthago, Donatus. Deze beweging heeft zich vooral in de vierde eeuw in Noord-Afrika uitgebreid. Ze bestreden de geldigheid van de sacramenten in de kerk, omdat die onder haar geestelijkheid onwaardige en publieke zondaars telde. Ze hadden daarom zelf een geestelijkheid in het leven geroepen. Eigenlijk verbonden zij de heiligheid van hun Kerk aan de heiligheid van hun geestelijken. Zo vormden ze aparte gemeenschappen.

Het streven naar een gemeente van louter heiligen komen we in de kerkgeschiedenis vaker tegen. Zo lijken de wederdopers van de zestiende eeuw wat dat betreft veel op de donatisten. Ook een man als Jean de Labadie trachtte een gemeente te verkrijgen van louter wedergeborenen. Augustinus heeft echter tegenover het donatisme altijd gesteld: de katholieke kerk bestaat niet enkel uit een speciale groep van gelovigen in Noord-Afrika, maar is verspreid over de hele wereld en is vergelijkbaar met een net, waarin zich zowel goede als slechte vissen bevinden, die niet van elkaar gescheiden kunnen worden voor de dag der voleinding. En als het gaat over de heilige, algemene, christelijke Kerk wordt bedoeld die gemeenschap, die door de Heere Zelf wordt vergaderd langs de weg van wedergeboorte en bekering. Ze komt voort uit alle talen, geslachten, volken en natiën. En de levende lidmaten vormen een gemeenschap der heiligen, niet omdat zij heilig zijn, maar omdat

Christus Die in hun midden is, heilig is.

Pelagianisme

Augustinus heeft in het bijzonder strijd moeten voeren tegen de Pelagianen. Zij zijn genoemd naar Pelagius, een Brit, een individuele monnik, die ten tijde van Augustinus te Rome studeerde, ongeveer 384. Deze Pelagius kwam in aanraking met niet-orthodoxe gedachten over genade, erfzonde en doop, die hij zich eigende en ook ging doceren. Vele dwalingen van Pelagius zijn door Augustinus fel bestreden. Zo leerde Pelagius dat de mens vrij van erfzonde wordt geboren, in een staat van onnozelheid (noch goed noch kwaad) geschapen. Evenals Augustinus las Pelagius in Romeinen 5:12, dat alle mensen in Adam gezondigd hebben, maar Pelagius voegde eraan toe: door zijn voorbeeld na te volgen, maar niet als erfzonde.

Pelagius leerde ook dat de dood natuurlijk is en geen gevolg van de zonde. De mens is in zijn schepping reeds zoveel genade meegegeven, dat hij met zijn vrije wil kan kiezen ten goede of ten kwade, maar dat hij de kracht heeft het goede te kiezen. Nog veel meer dwalingen heeft Pelagius geleerd. Maar mede door de strijd van Augustinus tegen Pelagius hebben in die tijd kerndogma's van de christelijke kerk vorm gekregen: absolute predestinatie en onwederstandelijke genade. Luther en Calvijn hebben zich nauw aangesloten bij wat Augustinus al geschreven had. Tot de bekendste anti-pelagiaanse geschriften van Augustinus behoren: *De Geest en de letter* (412), *Natuur en genade* (415), *De predestinatie der heiligen* (428) en *Het geschenk der volharding* (428). Zowel het Donatisme als het Pelagianisme is op een grote synode in het jaar 418 veroordeeld, mede door de arbeid van Augustinus.

Een verzwakte vorm van pelagianisme is het semi-pelagianisme.

In de 17e eeuw is men daarvan gaan spreken, hoewel het al in de tijd van Augustinus kwam opzetten. Bij Pelagius is het zo, dat de mens het moet doen. Bij de semi-pelagianen gaat het om de mens die begint en God Die voleindigt. De semi-pelagianen waren het eens met Augustinus betreffende de erfzonde, maar ze wilden ook een begin van goede wil in de mens honoreren. Ook stelden ze dat de erfzonde door de doop was weggenomen.

Confessiones

Augustinus heeft bijzonder veel werk nagelaten. Hij heeft ruim honderd werken geschreven over alle mogelijke theologische onderwerpen. Naar aanleiding van de val van Rome schreef hij een machtig verweerschrift van het christendom: *De Stad Gods*. Hij is daarmee dertien jaar bezig geweest (413-426). Zijn bekendste werk is echter geworden de *Confessiones* oftewel de *Belijdenissen*, waaruit we in deze artikelenserie regelmatig geciteerd hebben. In dit autobiografische werk spreekt hij zijn leven uit voor Gods aangezicht, zoals het was en zoals het is. In de West-Europese cultuurgeschiedenis vormen deze dertien boeken (delen) een literair document van de hoogste orde. Door de titel *Confessiones* geeft Augustinus aan, dat niet alleen het element van zondenbelijdenis, maar vooral ook de lofprijzing accent moet krijgen. Het gaat Augustinus immers bovenal om de roem van Gods barmhartigheid. Zo roemt hij Gods gerechtigheid en goedheid in de overpeinzing van zijn zonden en hij richt een gedenkteken op voor Gods weldaden. Literair bezien is het één der eerste moderne werken, omdat Augustinus hierin zijn eigen leven en doen tot het diepste innerlijk blootgelegd heeft en dat was iets wat voor die tijd eigenlijk in de literatuur nooit gedaan werd. Maar het volstrekt nieuwe van de *Belijdenissen* is, dat hier in de vorm van een gebed

voor Gods aangezicht gesproken wordt.

Wat de opbouw van het boek betreft: Augustinus heeft in acht boeken zijn leven van het prilste begin tot en met de bekering (uitmondend in de beroemde 'tuinscène') te Milaan verwoord. In boek 9 staat het visioen van Ostia. Daarin wordt beschreven hoe Monica en Augustinus Gods nabijheid hebben ervaren. Wie de schrijver is op het moment van schrijven en langs welke weg men God kan leren kennen, wordt onderzocht in boek 10. Hierin verwoordde Augustinus tevens het diepste van wat genade voor hem betekende: "Geef wat Gij beveelt en beveel wat Gij wilt". Tussen boek 9 en boek 10 ligt een tijdsspanne van ongeveer 13 jaar. Daarna volgen nog drie omvangrijke en zeer diepzinnige boeken, waarin vooral gehandeld wordt over de schepping. De vraag zou gesteld kunnen worden, of die drie laatste boeken er wel bij horen. Bij nader inzien kunnen we constateren dat ze er ten volle bij horen. Het gehele werk is namelijk aaneengeregen door citaten uit Gods Woord en in het bijzonder uit de Psalmen. Die vormen als het ware het skelet van het totale werk, het gebinte dat bijeenhoudt. Zo is er eenheid van structuur en eenheid van gedachte: na de lofzegging op Gods genade, betoond in het hart van een zondaar, volgt in de geest van de Psalmdichter de lofzang op de schepping.

Het gaat dus Augustinus niet zozeer om de feiten, maar om de diepere betekenis. Daarbij neemt zijn moeder, Monica, een centrale plaats in. Zij gaat haar zoon voor op de weg der waarheid. Tweemaal wordt hij de zoon van zijn moeder: de eerste keer door haar bloed, de tweede keer door haar tranen. De gevoeligste bladzijden van zijn *Belijdenissen* heeft Augustinus aan zijn moeder besteed. Kort voor zijn dood heeft Augustinus zelf, toen hij al zijn werk overzag, gezegd: "De 13 boeken van mijn *Confessiones* prijzen de

rechtvaardigheid en de goedheid van God in hetgeen goed in mij is, en zij sporen het verstand en het hart van de mens aan zich op Hem te richten". Dus het gaat in dit werk niet alleen over zijn eigen ontrouw, maar ook is het een gebed, gericht op de glorie Gods.

Stijl

Augustinus heeft op een geheel eigen wijze het innerlijk van de mens laten zien. Dat was zeker in die tijd iets bijzonders. Bovendien was Augustinus een groot taalkunstenaar. Hij kon aangrijpend schrijven. Hij hanteerde ook bewust verschillende stijlen. In zijn *Belijdenissen* heeft hij een nieuw soort christelijk Latijn gehanteerd. In *De Stad Gods* richtte hij zich tot de elite van zijn tijd en hij doet dat dan in een zeer hoogstaande, gecultiveerde taal, doorspekt met citaten van klassieke auteurs. Zijn kunstige zinnen zijn dan soms een bladzijde lang. In zijn preken sprak Augustinus echter volkslatijn. Dan richtte hij zich in korte zinnen tot de grotendeels eenvoudige mensen van Hippo Regius. En hij deed dat kennelijk goed, want ze hingen aan zijn lippen. Wij zouden niets van de preken van Augustinus geweten hebben, als er niet steeds stenografen in de kerk hadden gezeten. De mensen stonden dicht bij hem, zodat hij hen in de ogen kon kijken. Augustinus bereidde zich thuis terdege voor, maar preekte uit zijn hoofd. Hij kon trouwens ook heel goed improviseren. Toen de voorlezer (die had je in de oude kerk dus ook al) zich eens vergiste en een verkeerd Bijbelgedeelte las, paste Augustinus zich prompt aan en hield een geïnspireerde toespraak, die één van zijn beste preken zou worden.

Slot

Ook aan het werkzame leven van Augustinus kwam een einde. In 430 werd de stad Hippo door de Vandalen belegerd. Dat waren

eigenlijk Germanen, die probeerden de macht van de Romeinen te niet te doen. Vele priesters namen toen de vlucht, maar Augustinus bleef: hij voelde de dood nabij. Nog tijdens het beleg van de stad overleed Augustinus op 25 augustus 430, 75 jaar oud.

Augustinus heeft door de eeuwen heen bijzonder veel invloed gehad. De hele Middeleeuwen door is hij de grote autoriteit gebleven. Maar ook daarna. De Reformatie is zonder Augustinus welhaast ondenkbaar. Luther was een Augustijner monnik en hij begon zijn reformerend werk, sterk beïnvloed door Augustinus' genadeleer. Calvijn heeft hem zeker 4.000 keer geciteerd. Ook voor Zwingli was Augustinus de leidman. Met de twee-rijkenleer van Augustinus (de stad van God tegenover het rijk van deze wereld; Jeruzalem tegenover Babylon) is alle eeuwen door gewerkt. En zo heeft Augustinus op indringende wijze erop gewezen, dat de geschiedenis geen zinloze kringloop is. Er is toekomst voor al degenen die zichzelf als zondaar voor God hebben leren kennen, maar ook kennis gekregen hebben aan Hem, Die is de Weg, de Waarheid en het Leven. Dat heeft Augustinus mogen verkondigen vanuit de eigen beleving. Die leer van zonde en genade mag heden ten dage nog gehoord worden. Een groot voorrecht. Het grootste echter is, wanneer we zelf de toepassing daarvan mogen beleven in eigen hart. Om zo welgetroost door dit leven te kunnen gaan, maar ook om eenmaal welgetroost en zalig dit leven te kunnen verlaten. Dan zal onze wil volkomen verslonden zijn in de wil van God. En dan denk ik aan de woorden van Augustinus, die hij schreef aan het begin van het negende boek van zijn *Belijdenissen*: "Wie ben ik geweest en hoe ben ik geweest? Wat is er niet kwaad geweest aan mijn daden of, zo niet aan mijn daden, dan toch aan mijn woorden of, zo niet aan mijn woorden, dan toch aan mijn wil? Gij echter, Heere, zijt goed en barmhartig, en uw rechterhand,

begaan met de diepte van mijn dood, heeft van de bodem van mijn hart het diepe water van het bederf weggehoosd. En alles kwam hierop neer: dat ik niet wilde wat ik gewild had en dat ik wilde wat Gij wilde".

